

Р. Еннан,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Поступово в діловій і правовій практиці з'явилося й закріпилося нове поняття «електронна комерція», проте правова база для регулювання відносин електронної комерції в країнах світу лише починає створюватися. На рівні міжнародних організацій і законодавства окремих країн світу лише з 90-х років ХХ ст. почалася робота з прийняття комплексних нормативно-правових актів, присвячених регулюванню відносин, що виникають під час учинення правочинів через мережі електрозв'язку, що пов'язано зі складністю та новизною правовідносин електронної комерції.

Відносини з використання електронних документів, електронних цифрових підписів, електронної комерції (торгівлі) досліджуються в працях О. Ананьєва, І. Балабанова, А. Баранова, М. Брагинського, А. Вершиніна, М. Дутова, І. Жилінкової, В. Копилова, А. Косовиця, В. Наумова, С. Петровського, О. Степаненко, В. Талімончика, А. Тедеева, А. Чучковської, А. Шамраєва та ін.

Метою статті є науково-теоретичне дослідження правовідносин електронної комерції, правового режиму використання електронних документів та електронних цифрових підписів на наднаціональному рівні в Європейському Союзі (далі – ЄС) з огляду на формування інформаційного суспільства й використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сфері господарювання.

Електронна економіка й інформаційне суспільство. Сучасна світова

економіка нині перебуває на стадії становлення інформаційного суспільства під впливом розвитку інформаційних технологій, новітніх засобів зв'язку, просуванням глобальної мережі Інтернет. Електронна (комерція) торгівля пов'язана з укладанням комерційних договорів у режимі он-лайн з використанням електронних засобів зв'язку. Йдеться передусім про просування товару чи надання послуги на ринку за допомогою глобальної мережі Інтернет, а також здійснення розрахунків за допомогою електронних платіжних систем. Електронна економіка (веб-економіка) оперує з цифровими даними та включає в себе способи отримання прибутку з використанням мережі Інтернет. Складником електронної економіки (веб-економіки) є Інтернет-магазини, Інтернет-ЗМІ, он-лайн реклама, он-лайн розваги тощо.

Правове регулювання цього сегменту світової економіки ускладнено швидкою зміною технологій і високим рівнем глобалізації економічних відносин. В ЄС діє програма «Електронна Європа», що спрямована на широке застосування новітніх інформаційних технологій громадянами ЄС, формування нового, єдиного наднаціонального законодавства на рівні ЄС. До основних принципів правового регулювання електронної (комерції) торгівлі в ЄС належать, зокрема, такі: реалізація принципів внутрішнього ринку в забезпеченні вільного руху послуг інформаційного суспільства; забезпечення поваги прав і свобод людини

в умовах застосування новітніх засобів зв'язку; інноваційний розвиток бізнесу та інвестиції в наукові дослідження; дотримання прав споживачів в електронній торгівлі.

З 1996 р. в ЄС формувалося законодавство у сфері електронної торгівлі. У 1997 р. Європейська Комісія прийняла «Європейську ініціативу у сфері електронної торгівлі», а пізніше, у 2000 р., прийнята Директива ЄС про деякі аспекти послуг інформаційного суспільства та електронної торгівлі на внутрішньому ринку (Директива про електронну торгівлю). Ця Директива основана на принципах внутрішнього ринку ЄС, зокрема свободи заснування та свободи надання послуг, а також положеннях про гармонізацію національного законодавства. У Директиві зазначено, що фрагментарність національного законодавства може створювати перешкоди розвитку інформаційного суспільства, а також не забезпечувати належного захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Саме тому необхідно не лише гармонізувати чинне законодавство у сфері електронної торгівлі, а й забезпечити однакове правове регулювання цієї сфери [1].

Директива ЄС про електронну торгівлю 2000 р. забезпечує розвиток внутрішнього ринку ЄС щодо послуг інформаційного суспільства (послуги, що надаються за індивідуальним замовленням (запитом) клієнта на відстані, зазвичай за винагороду, шляхом електронного передання та зберігання даних). Крім того, виокремлюють послуги з надання пошуку та інформації он-лайн, надання доступу до баз даних, передавання та зберігання інформації, обміну комерційною кореспонденцією.

Відповідно до Директиви, країни-члени ЄС не можуть обмежувати здійснення послуг інформаційного суспільства в рамках території ЄС. Законодавство ЄС установлює принцип відповідальності країни походження послуги. Дія Директиви розповсюджується на послуги, що надаються

постачальниками з території ЄС, і не застосовується до послуг, що надаються з території третіх країн. Важливим у цьому контексті є визначення країни, з території якої надається послуга. Директива, враховуючи прецедентну практику Суду ЄС, розуміє під місцем заснування постачальника послуги місце фактичного здійснення економічної діяльності, яка повинна передбачати створення комерційного підприємства на необмежений строк. Відповідно до цього правила, місцем знаходження постачальника послуги є не місце фактичного знаходження даних його Інтернет-сайту, а центр його реальної економічної активності, тобто місце, з якого забезпечується надання відповідних послуг [2]. Реалізація принципів внутрішнього ринку ЄС полягає в тому, що для надання інформаційних послуг не вимагається отримання попереднього дозволу органів державної влади. При цьому постачальник послуг повинен забезпечувати постійний доступ до інформації про себе, зокрема фірмове найменування, місце знаходження, адреса електронної пошти. Поза межами сфери дії Директиви залишилися питання оподаткування економічної діяльності в мережі Інтернет.

Електронні договори. Складником Директиви ЄС про електронну торгівлю є положення, які стосуються договорів, що укладаються електронним шляхом, зокрема за допомогою мережі Інтернет. Відповідно до статті 9 Директиви, країни-члени ЄС повинні виключити з національного законодавства вимоги щодо форми договорів, які перешкоджають використанню електронних договорів. Крім того, Директива встановлює обов'язок країн-членів ЄС усунути перешкоди щодо виконання договорів електронним шляхом на всіх стадіях: від обговорення й укладення до зберігання їх електронних оригіналів [3]. Загальний принцип регулювання договорів, що укладаються електронним шляхом, визначається як правова недискримінація виключно на під-

ставі факту їх «віртуальності». Отже, йдеться про необхідність надання електронним договорам юридичної сили, яка існує для договорів, укладених традиційним способом. При цьому Директива не передбачає зняття обмежень щодо здійснення угод за допомогою мережі Інтернет. У національних законодавствах країн-членів ЄС можуть бути встановлені певні вимоги щодо таких договорів, проте лише такі, які можливо виконати в умовах цифрового середовища: вимоги щодо забезпечення ідентифікації особи, яка підписала документ, і гарантії незмінності документа, що скріплений електронним цифровим підписом. Крім того, обмеження можуть стосуватися договорів, коли є необхідність завірити їх нотаріально [4].

У Директиві ЄС про електронну торгівлю йдеться про те, що законодавство ЄС у сфері захисту прав споживачів також застосовується й до сфери електронної торгівлі. За законодавством ЄС, рекламні листи, комерційні повідомлення (спам), які у великій кількості отримують споживачі, являють собою вторгнення в особисте життя осіб і викликають заперечення. Водночас, з іншого боку, це один із ефективних способів просування товарів і послуг у мережі Інтернет, який, між іншим, сприяє розвитку електронної торгівлі. У країнах-членах ЄС, де розсилка комерційних повідомлень допускається, повинні розвиватися системи фільтрації таких листів (система «opt-out») з метою їх ігнорування незацікавленими користувачами. При цьому такі електронні повідомлення повинні містити необхідні елементи, що дають змогу полегшити таке ігнорування з боку користувачів, а отримання таких повідомлень не має супроводжуватися додатковими витратами для користувачів [5]. З 2001 р. Європейська Комісія розпочала дискусію щодо формування договірного права ЄС, до важливих питань якого також належать проблеми правового регулювання електронних контрактів, що покликані

полегшити укладення транскордонних контрактів.

Проблема визнання «електронних договорів» нарівні з договорами, викладеними на матеріальних носіях, стосується питань міжнародного приватного права, оскільки правочини, що укладаються за допомогою мережі Інтернет, містять іноземний елемент, тобто виникає питання, яке право має бути застосовано. За законодавством ЄС, діє принцип автономії волі сторін, відповідно до якого сторони мають право самостійно вибрати право, що підлягає застосуванню до їхнього договору. За відсутності згоди сторін застосовується право тієї країни, яке найбільш тісно пов'язано з правочином. У процесі підготовки проекту Директиви ЄС про електронну торгівлю Європейська Комісія запропонувала встановити колізійну прив'язку до права країни-постачальника послуг, проте така пропозиція не була прийнята товариствами із захисту прав споживачів [6].

Не менш важливою також є проблема міжнародної підсудності. Відповідно до чинного законодавства ЄС, у разі спору між споживачем послуги з однієї країни-члена ЄС і її постачальником з іншої країни-члена ЄС, споживач має право звернутися до суду за місцем свого проживання. Це може привести постачальників послуг до значних судових витрат і необхідності вести судові процеси в різних країнах. У зв'язку з тим що Директива встановлює обов'язок країн-членів ЄС заохочувати розвиток альтернативних способів урегулювання спорів, цікавим видається створення Європейської позасудової мережі (EEJ-Net), яка повинна використовуватися як місце вирішення конфліктів між споживачами та постачальниками інформаційних послуг.

Електронний цифровий підпис. Розвиток електронних засобів комунікації зумовив необхідність запровадження електронних підписів і відповідних послуг, пов'язаних із їх правовим оформленням і визнанням. Цей інститут спрямований на подолання наявних

перепон на шляху використання електронних засобів комунікацій та електронної торгівлі. При цьому чітке правове регулювання використання електронних підписів сприятиме збільшенню довіри до них і, відповідно, запровадженню нових технологій. Правова неврегульованість електронних підписів є причиною відсутності усталеного понятійного апарату й термінології в цій сфері [7, с. 139].

Ураховуючи комплексність і новизну відносин, що виникають під час учиненні правочинів через мережу Інтернет, у 1996 р. Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL) прийнятий Типовий закон «Про електронну комерцію», а в 2001 р. – Типовий закон «Про електронні підписи». Причиною розроблення цих законів була поява нових засобів, за допомогою яких сторони обмінюються між собою інформацією, використовуючи під час укладання правочинів сучасні методи зв'язку. Зазначені типові закони покликані стати взірцем для оцінювання й оновлення законодавства країн світу та практики їх застосування у сфері торговельних відносин із використанням сучасних методів зв'язку. Зазначені типові закони містять загальні принципи регулювання електронної комерції та електронних підписів і є мінімальними стандартами для регулювання правочинів, що вчиняються електронним способом. Необхідність правового регулювання електронних підписів зумовлена тим, що в епоху глобальної інформатизації важко вирішувати будь-які проблеми без сучасних засобів підписання документів, що законним шляхом оформлюють укладання правочинів [8, с. 26].

ЄС, ураховуючи важливість проблеми законодавчого регулювання електронного цифрового підпису, розглянув питання щодо регулювання відносин, що виникають під час укладання правочинів електронним способом. У 1999 р. прийнята Директива ЄС «Про порядок використання електронних підписів» № 1999/93/ЄС, відпо-

відно до якої електронний підпис – це дані в електронному форматі, що додаються до інших електронних даних чи логічно з ними пов'язані та є методом установлення автентичності (ст. 2). Спеціальне правове регулювання передбачено для електронного підпису, який повинен відповідати таким критеріям: унікальним чином бути пов'язаним із підписувачем; бути здатним його ідентифікувати; створюватися на підставі засобів, що перебувають під особистим контролем підписувача; бути пов'язаним з даними, яких він стосується, так, щоб будь-яка подальша зміна даних могла бути виявлена.

Швидкий технологічний розвиток і глобальний екстериторіальний характер мережі Інтернет є засадами ідеології відкритості до різноманітних технологій і послуг, що належать до встановлення відповідності даних оригіналу, в тому числі за допомогою засобів електроніки. Електронні підписи отримали розповсюдження в різних сферах діяльності людини, що призвело до розвитку нових продуктів і послуг, пов'язаних із ними. Визначення таких продуктів і послуг не може стосуватися лише надання сертифікатів і роботи з ними. Воно також стосується й реєстраційних послуг, позначки часу, інструктивних послуг, послуг, пов'язаних із комп'ютерною технікою, консультаційних послуг, пов'язаних з електронними підписами [9, с. 15].

Внутрішній ринок ЄС дає можливість провайдерам сертифікаційних послуг працювати з іноземними клієнтами, що сприяє збільшенню їхньої конкурентоздатності й відкриває для споживачів і бізнесменів нові перспективи безпечного обміну інформацією й торгівлі незалежно від кордонів за допомогою електронних засобів. Важливим фактором є надання сертифікаційних послуг державними організаціями та фізичними особами за умови їх відповідності національному законодавству. Країни-члени ЄС повинні забезпечити належні умови збереження конкурентоздатності провайдерів. Суттєвим

фактором Директива ЄС щодо електронних підписів уважає встановлення балансу між потребами споживачів і бізнесу [10]. У Директиві наведено вимоги до захисних пристроїв відтворення підпису, що зобов'язує країни-члени ЄС своєчасно та ефективно розробити й запровадити такі пристрої.

Директива ЄС є суттєвим внеском щодо використання й правового визнання електронних підписів на рівні всього ЄС. Правове регулювання не вимагається для електронних підписів, що використовуються для забезпечення відносин, оснований на добровільних засадах. У Директиві зазначено, що вона не спрямована на гармонізацію національних правил, які стосуються договірної права. Положення Директиви, що стосуються юридичної сили електронних підписів, повинні узгоджуватися з вимогами національного законодавства країн-членів ЄС у цій сфері [11, с. 18]. Нині в ЄС відбувається гармонізація критеріїв, що стосуються юридичної дії електронних підписів. Національне право країн-членів ЄС установлює вимоги до забезпечення юридичної сили та ідентичності електронних підписів, зокрема використовуються електронні підписи, оснований на модифікованих сертифікатах (електронних посвідченнях, що пов'язують дані верифікації підписів із суб'єктом і підтверджують їх ідентичність), які спрямовані на забезпечення більш високого рівня захищеності [12, с. 24].

Директива ЄС покликана сприяти використанню електронних підписів, а також наданню їм юридичного визнання. Вона створює правові засади електронних підписів і сертифікаційних служб задля впровадження електронних підписів на внутрішньому ринку ЄС. Директива містить положення щодо організаційно-правових проблем доступу на ринок електронних послуг. Країни-члени ЄС створюють умови для організації ефективної системи контролю за діяльністю провайдерів сертифікаційних послуг на своїй території й несуть відповідальність за надання

правомочних сертифікатів. Відповідно до принципів внутрішнього ринку, країни-члени ЄС повинні забезпечувати вільне розповсюдження продуктів електронного підпису на внутрішньому ринку [13, с. 87]. Для більш широкого розповсюдження електронних методів автентичності необхідно, щоб електронні підписи визнавалися як докази в судочинстві в країнах-членах ЄС. Юридичне визнання електронних підписів має бути ґрунтоване на об'єктивних критеріях, а не пов'язуватися з повноваженнями конкретного провайдера. Відповідно до ст. 5 Директиви, країни-члени ЄС повинні створювати умови, за яких електронні підписи із захищеними пристроями створення підписів і сертифікатами відповідали б правовим вимогам до підписів під інформацією, представленою в електронній формі, аналогічно власноручним підписам на паперовому носії. Юридична сила електронного підпису не може бути заперечена лише через те, що він має електронну форму вираження [14, с. 68].

Директива ЄС містить рекомендації щодо належного засвідчення електронних підписів. Передбачено, що в процесі засвідчення підписів необхідно забезпечити відповідність даних, зазначених у свідоцтві, і даних, що підтверджують підпис; підтвердження достовірності підписів і правильне їх представлення для підтвердження; можливість встановлення змісту підписаних даних; підтвердження достовірності сертифіката під час засвідчення підпису; правильне відображення результату підтвердження та ідентифікації підписувача; можливість виявлення змін, пов'язаних із забезпеченням безпеки посвідчення підпису [15, с. 35].

Отже, в ЄС на законодавчому рівні закріплені положення щодо застосування новітніх інформаційних технологій, що забезпечують використання електронних документів та електронних цифрових підписів, метою яких є гармонізація інтересів країн-членів ЄС, юридичних осіб, громадян. Директиви ЄС у сфері електронної комерції покликані

забезпечити максимальний захист права на інформацію й гарантувати інформаційну безпеку задля нормального розвитку інформаційного суспільства і стабілізації економічного життя.

Ключові слова: електронна комерція, електронний документ, електронний цифровий підпис, Європейський Союз (ЄС).

На підставі законодавства ЄС проведено аналіз поняття «електронна комерція», визначено правовідносини, які становлять це поняття, досліджено поняття й використання електронних документів та електронних підписів.

На основани законодательства ЕС проведен анализ понятия «электронная коммерция», определены правоотношения, составляющие это понятие, исследованы понятие и использование электронных документов и электронных подписей.

The research is based on current legislation of EU. On the grounds of this documentary basis the notion of e-commerce is analyzed, legal relationships related to this notion, the use of electronic documents and electronic signatures is discussed.

Література

1. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on the electronic commerce). Official Journal of the European Communities. 2000. L 178.

2. Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community Framework for Electronic Signatures (Electronic Signatures Directive). Official Journal of the European Communities. 1999. L 13.

3. UNCITRAL Draft Model Law on Electronic Commerce. URL: <http://www.uncitral.org/texts/electcom/ml-ecomm.htm>.

4. Серго А.Г. Правовое регулирование электронной коммерции. URL: <http://www.rol.ru/news/it/legal/interview.htm>.

5. Шамраев А. Развитие европейского права электронной коммерции. URL: www.e-management.ru/e-law-euro.htm.

6. Шамраев А. Введение в право электронной коммерции. Бизнес-онлайн. 2000. № 4.

7. Вершинин А.П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде. Москва : Городециздат, 2000. 242 с.

8. Дутов М. Сравнительный анализ европейского законодательства в области электронного документооборота. Предпринимательство, хозяйство и право. 2002. № 8. С. 25–28.

9. Завидов Б.Д. Электронная цифровая подпись: правовое значение. Москва : Экзамен, 2001. 21 с.

10. Ананько А. Электронная форма сделки в международной торговле. URL: <http://www.russianlaw.net/law/doc/a124.htm>.

11. Соловьяненко Н. Электронная подпись в правовом лабиринте. eCommerce World. 2001. № 2. С. 16–22.

12. Язев А. Электронный документооборот: основные понятия. Мир электронной коммерции. 2001. № 1. С. 22–27.

13. Чучковська А.В. Правове регулювання електронної комерції. Київ : ЦУЛ, 2007. 224 с.

14. Макарова М.В. Электронна комерція. Київ : Академія, 2002. 357с.

15. Плєскач В.Л., Замонацька Т.Г. Електронна комерція. Київ : Знання, 2007. 563 с.

